

S.48-49; 16. Warzenica E. "Powieści romantyczne" J.I. Kraszewskiego. // Z teorii i historii literatury. Prace poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi sławistów w Sofii – Wrocław-Warsawa-Krakow., 1963.-S. 111-112; 17. Державний архів Житомирської області. – Ф. 72 (Крашевський Ю.І.). – Оп.1. – Стр.1. – Арк.42; 18. Kudaski W. O ludowych powieściach Kraszewskiego // Powieści ludowe. – Warszawa, 1955. – S.11; 19. ДАЖО. – Ф.72. – Оп.1. – Стр. 286. – Арк. 20; 20. Крашевский Ю.И. Повесть. – М., 1954. – С. 175; 21. Писарев Д.И. Полное собрание сочинений в 6 т. – СПб., 1903. – т.1. – С. 45; 22. Там само. – С. 45; 23. Крашевский Ю.И. Чудаки. – СПб., б.р. – С. 67; 24. Gawaliwicz M. Trzecie dziesięciolecie // "Książka jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesięcioletniej pracy literackiej J.I. Kwaszewskiego". – Warszawa, 1880/ - S. 47; 25. Krzyżanowski J. Jermola. – Warszawa, 1954. - S.5; 26. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863). – К., 1996; Бовта Д. Битва за землю в Україні 1863-1914. Поляки в соціетнічних конфліктах. – К., 1998.

Л. М. Алексієвець

ВІДРОДЖЕННЯ ПОЛЬЩІ 1918 Р. ЯК ЗАКОНОМІРНА ПОДІЯ В ПОЛЬСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ

Нині чи не найбільш актуальними і складними питаннями історії залишаються проблеми національного і державного відродження, становлення і розбудови державності. У цьому зв'язку особливу увагу привертають події 1918 р., коли після Першої світової війни політична карта Європи зазнала значних змін. Поряд з іншими слов'янськими народами в цей період втрачену державність здобули поляки. Новопостала II Річ Посполита відродила і продовжила багатовікові традиції польського народу, стала одним із найважливіших кроків на шляху становлення польської національної державності.

За неповних 20 років незалежного існування у міжвоєнний період Польща досягла певних успіхів у ліквідації пережитків більш як столітнього перебування під владарюванням трьох імперій – Росії, Німеччини й Австро-Угорщини. У цьому зв'язку важко не помітити важливості проблематики для сучасної української історіографії, з огляду на те, що Україна і Польща належать до спільного регіону Європи в історичному, геополітичному, соціально-економічному, культурному та географічному планах, що обидві держави на певний час втрачали свою незалежність, будучи під пануванням, хоч і в різних масштабах, одних і тих же імперій, та визволяючись у ті ж самі роки. Окремо можна зацентувати увагу і на перетині історичних подій України і Польщі, в оцінці яких ще й досі бракує однозначності, об'єктивності, врешті й толерантності. Тому в умовах нового розвитку українсько-польських взаємин у другій половині 80-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст., розбудови й утвердження обидвох країн, важливим і актуальним є питання відновлення державної незалежності Польщі.

11 листопада 1918 р. є однією з найважливіших дат понад тисячолітньої історії Польщі. Відтоді постала незалежна національна держава, до якої прагнули покоління поляків і з якою вони пов'язували надії на краще життя. Відновлення Польщі завершило національно-визвольну боротьбу польського народу, що тривала понад 120 років. Польська республіка відроджувалася поряд з багатьма іншими державами регіону. Поява Польщі як суверенної країни, її устрій і кордони залежали від численних внутрішніх і зовнішніх чинників. На жаль, ще й досі відновлення та становлення II Речі Посполитої в історіографії подаються спрощено. Існуючі праці мають відбиток догматичного дотримання багатьох важливих питань польської історії повоєнних років. В радянській історіографії перебільшувалась роль жовтневих подій 1917 р. в Росії у здобутті суверенітету Польщі¹, яку, як правило, визначали як „Польську буржуазно-поміщицьку країну”, а уряди новоствореної Польщі – як „антинародні”, їх політику висвітлювали як „авантюристичну”, „реакційну”². Нині велика кількість, різноманітність, змістовність удоступненого документального матеріалу дозволяють розглядати цю проблематику дещо інакше.

У сучасній українській історіографії питанням відродження польської державності у міжвоєнний час досі не приділялася належна увага, за винятком розгляду їх в загальних працях з історії слов'ян та, зокрема, Польщі³. Щоправда, останнім часом з'являються роботи, присвячені певним аспектам історії міжвоєнної Польщі⁴. Загалом у контексті проблематики

переважають дослідження, у яких вивчаються українсько-польські відносини, соціально-економічний стан західноукраїнських земель у складі II Речі Посполитої, становище українців у Польщі в 1918–1939 рр., українське питання в радянсько-польських відносинах⁵. Всезростаюча увага і актуальність до історії міжвоєнного періоду, зокрема виникнення і творення Польської республіки, приводять до необхідності визначення можливостей та успішності їх використання, ваги внутрішніх та зовнішніх факторів у цьому складному процесі, виокремлення наступності та закономірностей в історії відтворення Польщі в 1918 р. Саме ці аспекти і розглядаються у пропонованій статті.

На нашу думку, II Річ Посполита утворилася внаслідок комбінованої дії багатьох об'єктивних факторів як внутрішнього, так і міжнародного характеру, тобто, насамперед, завдяки збігові національних інтересів і зовнішньополітичної ситуації повоєнної Європи. Важливу роль відіграли географічне становище, соціально-економічний та культурно-освітній рівень людності, її етнонаціональна свідомість і політичний досвід, історично-правова традиція польської державності.

Виникнення після Першої світової війни Польської держави стало завершенням довготривалого процесу національно-визвольної боротьби польського народу. Війна лише прискорила та загострила процес становлення польської державності, який сам по собі був проявом закономірності розвитку історичних подій, історичної зумовленості її відродження. Польські політичні сили уже до осені 1918 р. були готові у випадку поразки блоку Центральних держав взяти у свої руки владу та проголосити незалежність. Для цього були підготовлені відповідні владні структури. Водночас слід підкреслити, що завоювання незалежності після Першої світової війни відбувалося за сприятливих зовнішніх умов: поразка блоку Центральних держав, революція в Росії, підтримка гасел визвольного руху Антантою та США, які восени 1918 р. все визначеніше виступали за утворення незалежної Польської держави з виходом до Балтійського моря.

У сучасній польській історіографії визначається ряд чинників, які призвели до відновлення Польщі. Насамперед виокремлюється боротьба власне поляків, а також сприятлива міжнародна ситуація. До сьогодні точиться дискусія між істориками і громадськими діячами стосовно переважної питомої ваги закордонного чи, навпаки, польського національно-визвольного руху в суверенізації Польської республіки 1918 р. Безумовно, що і війна, яка велася між тогочасними анексантами, сприяла висуненню польського питання на міжнародну арену. У цьому контексті польські історики, зокрема М. Адамчик та С. Пастушка, відзначають Акт 5 листопада 1916 р., послання Вільсона, відозву Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів 27 березня 1917 р., рішення Тимчасового уряду 29 березня 1917 р., проголошення Радою народних комісарів 15 листопада 1917 р. права народів на самовизначення, аж до побудови власної держави, ін.⁶ Г. Желінський серед важливих документів, які з'явилися ще в часи війни, привертає увагу до 1916 р., появи „ніби-незалежності чи акта 5 листопада”⁷, а також 1918 р. – „14 пунктів Вільсона”⁷. Польський історик вважає, що у порівнянні з мовчазною обережністю країн Антанти 13-й пункт, у якому йшлося про майбутню Польську державу⁸, був незвичайно великим поступом у польському питанні⁷.

У радянській історіографії домінувала теза, що анулювання більшовиками поділів Польщі мало для її відродження виключно основне значення. В дійсності було дещо інакше: по-перше, договори про поділи Польщі практично були анульовані початком війни між державами, а також спробою реалізації їх нових загарбницьких планів; по-друге, вони були перекреслені одностороннім актом 5 листопада 1916 р. і проголошенням Центральними державами Королівства Польського; по-третє, зазначені угоди були анульовані підписами брестських договорів між Центральними державами і Українською Народною Республікою (9. II. 1918 р.), а також з Радянською Росією (3. III. 1918 р.); і, нарешті, по-четверте, анулювання більшовиками договору про поділи Польщі в серпні 1918 р. мало значною мірою пропагандистське забарвлення і значення. У той час німці стояли біля Петрограду, окупувавши землі, від яких більшовики повинні були відмовитися відповідно до Брестського

договору, лише після цього вони проголосили світові про свою „великодушність” щодо поляків⁹.

У нових політичних умовах реалізувалися багатолітні прагнення польського народу до відродження самостійного життя. Визначальне значення мала позиція самих поляків, які були неодноразово переможені, але продовжували національно-визвольну боротьбу. Однак здійснення цих прагнень могло наступити тоді, коли були переможені загарбники. Падіння російського царату, як і поразка Центральних держав, створили полякам сприятливі умови для здобуття держави¹⁰. Але все це не означало, що ситуація автоматично зумовлювала появу нової незалежної Польщі. Варто мати на увазі, що вмираючі імперії були сильні своїми традиціями, а Німеччина ще й своєю військовою силою. Тому навіть у момент розпаду європейських імперій поляки не змогли б розраховувати на незалежність та державність, якщо б їх не досягли та утримали власними військовими, політичними та дипломатичними зусиллями. Безумовно, остаточно питання про створення незалежної національної держави поляки вирішували самі.

Хвилювання і радість від давноочікуваної події відсунули на дальній план в ті листопадові дні 1918 р. турботи і труднощі, яких зазнавав народ. Як писав свідок подій, прем'єр і міністр Єнджей Морачевський: „Неможливо передати того стану, тієї великої радості, які в той момент огорнули польський народ. Після 120 років розлетілися кордони. Немає „іх”. Воля! Незалежність! Об'єднання! Власна держава! Назавжди! Хаос? Це нічого. Буде добре... Чотири покоління даремно чекали цієї хвили, п'яте дочекалося. З ранку до вечора збиралися натовпи на площах міст; робітник, службовець кидали працю, селянин залишав поле і мчав до міста... дізнатися, переконатися, побачити польське військо, польські написи, орли на установах...”⁷. Зрозуміло, що в світлі почуттєвих і емоційних настроїв, які супроводжували справді історичної ваги подію, якою в очах польського народу було відновлення незалежності після 123-річної неволі, а також закінчення війни, така реакція була природною. Однак не менш тверезі роздуми дозволяли уже в той час побачити, скільки великих і важливих проблем потрібно було з'ясувати і розв'язати для того, щоб відроджена держава виправдала надії і прагнення, які з нею пов'язували. Серед них насамперед поставали дві принципові: формування території та державного ладу¹¹.

На становлення суспільства міжвоєнної Польщі чинили вплив ряд внутрішніх і зовнішніх факторів. Серед найголовніших варто виокремити: утворення держави з трьох різних частин, в кожній з яких склалися певні власні традиції та способи ставлення до дійсності; вплив цивілізаційних здобутків (засобів комунікації, радіо, телефону), що реалізовувались у швидкому поширенні інформації й освоєнні нових технологій, покращенні умов життя населення; прагнення різних соціальних верств змінити на краще своє матеріальне становище і спосіб життя; формування території і кордонів держави, в результаті чого в її складі примусово опинилися національні меншини, які не пов'язували свою долю з Польщею; великі відмінності у баченні шляхів розвитку країни між представниками різних політичних угруповань і таборів; труднощі господарського плану, зумовлені загальними диспропорціями попереднього розвитку¹². Вказані чинники не вичерпували усієї історичної ситуації, але істотно позначалися на формуванні польської національної державності у повоєнні роки.

Вирішення широкого спектра внутрішньополітичних і зовнішніх проблем дещо полегшувалося тим, що поляки мали міцну історичну традицію, набули певного позитивного досвіду державної розбудови ще до листопада 1918 р. в складних воєнних умовах, незважаючи на які у політичному і культурному житті існували можливості для дії різноманітних партій, товариств та установ¹³. Державний характер мали Тимчасова державна рада, Регентська рада, Польський національний комітет та ін. Поза межами ще окупованих польських земель постала незалежна від загарбників національна збройна сила у формі військових польських формувань у Франції та в Росії – один з істотних елементів майбутньої Польської держави. На міжнародній арені польський народ домогся визнання мати власну державу, право на що підтвердили як Центральні держави, так і країни Антанти й США.

Значною мірою цьому сприяла активізація ще навесні 1917 р. польських емігрантів в країнах Західної Європи і Північної Америки. У Швейцарії, Англії, Франції та США пропагували ідею Польської держави Г. Сенкевич, Е. Пільтц, Ш. Аскеназі, Г. Нарутович, І. Падеревський, Р. Дмовський та ін. Активна діяльність польських патріотичних сил у країні і в еміграції у роки Першої світової війни в різних формах і на різному рівні зробила можливим успішне використання восени 1918 р. сприятливої міжнародної ситуації для здійснення основної національної мети – відновлення і будівництва основ власної суверенної польської державності.

Як польські, так і українські дослідники звертають увагу на необхідність уточнення хронологічних рамок процесу становлення Польської держави після її відновлення в листопаді 1918 р. та її базових характеристик. Його належне наукове висвітлення забезпечує вирішення низки проблем: періодизації історії Польщі, оцінки ступеня ефективності державних структур у міжвоєнний період, співвідношення наступності, перемін та еволюції парламентської системи. Доцільно замислитися над кількома важливими теоретичними проблемами щодо оцінок відродженої Польщі. Зрозуміло, потребує перегляду базове положення радянської історіографії про Польську державу доби 1918–1939 рр. “як державу фашистського характеру”¹⁴. Упередженість такої оцінки очевидна. Тож необхідний аналіз новопосталої Польщі, особливо етапу її проголошення восени 1918 р. й утвердження національної державності в нових історичних умовах.

Відновлення польської державності відбувалося в обстановці активізації демократичних і революційних рухів, зростання політичної активності різних верств населення. Це робило неможливим у країні на початку ХХ ст. встановлення монархії, як цього хотіли польські консерватори. У своїх політичних програмах вони зверталися до традицій держави, яка існувала до поділів Речі Посполитої. При цьому не брали до уваги, що ситуація в Європі змінилася, і суттєво відрізнялася від кінця ХVІІІ ст. Такі підходи значно ускладнювали реалізацію польського національного державотворення.

Формування незалежної Польської держави та її кордонів значною мірою залежало від становища, прагнень і активності польського суспільства. В цей час в країні діяли різні політичні партії та угруповання, які відображали настрої та вимоги населення. При цьому домінували три основні напрямки: революційний, націоналістичний і ліберально-демократичний⁶.

Враховуючи історико-політичні, соціально-економічні й духовні процеси у відродженій Польщі, можна стверджувати, що становлення самостійної Польської держави завершилося в 1921 р., після міжнародно-правового врегулювання кордонів¹⁵ і прийняття Березневої Конституції 1921 р.

У новітній історії Польщі період з листопада 1918 р. до березня 1921 р. займає особливе місце, насичений важливими політичними і соціально-економічними подіями. Як зазначалося вище, 11 листопада 1918 р. Ю. Пілсудський, спираючись на Польську військову організацію і ліві партії, проголосив відновлення Польської Республіки. Після самоліквідації Регентської ради Люблінський уряд, а також діюча в Кракові Ліквідаційна комісія визнали як повноваження Пілсудського, так і те, що він призначив 18 листопада представника правого крила Польської партії соціалістичної свого соратника Є. Морачевського главою першого загальнопольського уряду (листопад 1918 р. – січень 1919 р.)¹⁶. На основі підписаного 22 листопада 1918 р. „Декрету про верховну представницьку владу Польської Республіки”, що становив фактично першу тимчасову конституційну норму незалежної країни, Ю. Пілсудський здобув найвищу владу в країні і був проголошений „тимчасовим начальником держави” з правом звільняти уряд, затверджувати чи відмінити урядові законопроекти і бюджет, призначати вищих посадових осіб тощо¹⁷. Видання декрету про вищу владу в країні можна трактувати як завдання початкового етапу будівництва основних підвалин нового устрою незалежної Польської держави.

28 листопада 1918 р. був опублікований декрет про виборчий закон і водночас призначено вибори до Законодавчого сейму на 26 січня 1919 р.¹⁸ Проголошені декретом

принципи стали основою виборчої системи, що існувала в Польщі з невеликими змінами до 1935 р. Січевими виборами 1919 р. завершувався перший етап становлення незалежності новопосталої Польщі як демократичної держави, котру підтримували поляки. На першому засіданні Законодавчого сейму 10 лютого його маршалом був обраний ендек В.Тромпчинський. Зважаючи на те, що підготовка Конституції вимагала тривалого обговорення, сейм ухвалив „Малу конституцію” – закон про тимчасову організацію влади, і на Ю. Пілсудського покладалися обов’язки начальника держави¹⁷.

У Польщі після досягнення незалежності й прийняття 17 березня 1921 р. Конституції Польської Республіки¹⁹ був установлений демократично-парламентський устрій. Парламент з його пропорційною системою представництва політичних сил був центральним інститутом політичної системи II Речі Посполитої, представляв усю політичну палітру польського соціуму міжвоєнного часу й відбивав світоглядні засади тих чи інших верств населення, з яких і складався польський народ.

Як бачимо, відродження Польщі в листопаді 1918 р. є закономірною подією в польській історії, природними є і перші кроки становлення країни в складних зовнішньополітичних умовах, розв’язання проблем формування її устрою. Прагнучи до власної держави, поляки зуміли новостворити II Річ Посполиту, яка, хоч і недовго проіснувала, все ж нагромадила певний цінний досвід, що вимагає подальшого вивчення. Вона є зв’язуючою ланкою в історії польської державності, наступним етапом якої стало національно-державне відродження 80-х років ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Миско М. В. Октябрская революция и восстановление независимости Польши. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 226 с.; Калениченко П. М. Великий Жовтень і революційний рух у Польщі (листопад 1917 – жовтень 1919 рр.). – К.: Наукова думка, 1971. – 343 с. та ін. 2. Зуев Ф. Польша в 1918–1951 годах. – М., 1952. – 51 с. 3. Яровий В. І. Історія західних та південних слов’ян у ХХ ст. – К.: Либідь, 1996. – 196 с.; Історія західних і південних слов’ян: ХХ ст./ Є. П. Пугач, С.Ю.Страшнюк, Р. М. Постоловський та ін. – Харків: Око, 1998. – 464 с.; Івашук С., Горевалов С. Нариси до проблем історії Польщі (Новітній час). Листопад 1917 – травень 1945 р. – Львів, 1998; Зашкільняк Л. О., Крижун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.; ін. 4. Баран З. А. Відродження і становлення Польської держави 1918–1921 рр. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1995. – 55 с.; Алексієвець Л. Польша: шляхом відродження державної незалежності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 272 с. 5. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів: Інститут українознавства НАНУ; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998 – 488 с.; Гетьманчук М. П. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. – Львів: Світ, 1998. – 428 с.; Україна – Польша: історія і сучасність: Збірник наукових праць / У 2-ох ч. – Ч. 1. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – 498 с. 6. Adamczyk M., Pastuszka S. Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym, 1791–1982. – Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1985. – 360 s. 7. Zieliński H. Historia Polski. 1914–1939. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. – 428 s. 8. Архив полковника Хауза. Подготовлен к печати профессором истории Йэйлского университета Чарлзом Сеймуром. – Т. III. Перевод с английского В. В. Прокунина. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1939. – 320 с. 9. Алексієвець Л. Нове бачення відродження національної державної незалежності та розвитку Польщі міжвоєнної доби (1918–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль. – 2002. – Вип. 5. – С. 111–114. 10. Алексієвець Л. Утворення і розвиток незалежної Польщі в міжвоєнну добу (1918–1939 рр.) // Вісник Київського Славистичного університету. – 2003. – Вип. 14. Історія. – С. 5–16. 11. Jędruszczak T. Problemy odbudowy niepodległego państwa polskiego w 1918 roku // Polska odrodzona 1918–1939. Państwo. Społeczeństwo. Kultura / Pod red. J. Tomickiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1982. – S. 13–54. 12. Зашкільняк Л. О., Крижун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с. 13. Алексієвець Л. Історичні передумови відновлення державної незалежності Польщі (1914–1918 рр.) // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Т. 9. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 20–39. 14. Братківський Ю. Фашистська Польша на шляху до революційної кризи. – Харків: Пролетар, 1933. – 180 с. 15. Алексієвець Л. М. Польське питання на Паризькій мирній конференції. Визначення кордонів Польської держави // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вип. 4. – Вінниця. – 2002. – С. 200–212. 16. Samsonowicz Henryk, Tazbir Janusz, Łepkowski Tadeusz, Nałęcz Tomasz. Polska. Losy państwa i narodu do roku 1939. – Warszawa: Wydawnictwo ISKRY, 2003. – 608 s. 17. Ajnenkiel Andrzej. Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2003. – 416 s. 18.

1918 listopad 28, Warszawa. – Dekret Naczelnika Państwa o wyborach do Sejmu Ustawodawczego (wraz ze spisem okręgów wyborczych). – Nr. 231 // Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925 / Pod red. H.Janowskiej, T.Jędruszczyka. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1984. – S. 451–454. 19. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej//Adamczyk M., Pastuszka S. Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym, 1791–1982. – Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1985. – S. 217–248.

О. М. Кравчук

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ МЕНШИНИ В 1918-1926 РР.

Взаємини урядових установ Чехословацької республіки з найбільш чисельною національною меншиною – німецькою, яка налічувала 23,36 % (з 123 568 осіб) населення держави чехів та словаків і опинилося в її складі не за власним бажанням, були особливо складними. Виникла судетсько-німецька проблема, яка проявлялась в незгоді німецькомовного населення з своїм політичним статусом у складі держави чехів і словаків. Її врегулювання стало одним з головних завдань національної політики ЧСР, від способів вирішення якого залежала доля самої держави та її територіальна цілісність.

Зазначена тема стала предметом дослідження істориків. Разом з тим науковці по-різному висвітлюють національну політику щодо німецької меншини. Так, чеський історик Я.Кучера констатує відсутність в уряді Чехословаччини теоретичної концепції політики щодо німецької та інших меншин. Відзначивши неасиміляційний характер практичної національної політики, її основним недоліком він вважає недооцінку її інтегративної функції.¹ Я.Опат розкрив роль Т.Г.Масарика в здійсненні національної політики ЧСР. На його думку, програма національної політики президента республіки полягала в розбудові із багатонаціональної Чехословаччини сучасної, процвітаючої, гуманної демократії, держави, яка б забезпечила умови для вільного розвитку всіх його національностей.² В її реалізації оцінка істориків неоднозначна. Так, якщо З.Карнік називає залучення більшості німецького населення до співпраці одним з найбільших здобутків демократії ЧСР, то М.Сладек, хоч і відзначає демократичні основи політики Т.Г.Масарика щодо німецької меншини, але підкреслює, що вона здійснювалась не завжди так, як бажав президент.³ Значну увагу історики звертають і на економічні аспекти політики щодо німецької меншини. Так, В.Лацина розкрив заходи уряду держави чехів і словаків щодо розвитку національної економіки, при якому здійснювалось певне обмеження, але не ліквідація економічних позицій німецьких підприємців і аристократії.⁴ Погоджується з цією думкою німецький історик С.Боєр, який вважає, що „чехізація” не перетворилась в широку антинімецьку програму.⁵ Часто німецькі історики акцентують увагу на негативних результатах національної політики. Так, Х.Лемберг вважає, що з боку чехословацького уряду не було здійснено достатньо, щоб національні меншини ідентифікувались з політичною системою ЧСР.⁶ І.Гейсс підкреслює, що центральні органи влади ЧСР не здійснювали насильну асиміляційну політику, хоча були обмеження, про що свідчить, зокрема, адміністративна чехізація, переваги чеських фірм при отриманні державних замовлень та ін. Широка федералізація держави, підсумовує автор, могла б німців заспокоїти.⁷ Подібною точки зору дотримуються П.Буріан та К.Н’юман. Останній навіть згадує чеську „тиранію більшості” в інтересах держави. Такий вираз, на нашу думку, не зовсім підходить для оцінки дій чехословацьких урядів. Тим більше, що зазначений історик не акцентує увагу на конституційних гарантіях рівноправ’я національних меншин, оскільки вважає „поняття „меншина” „за своєю природою” протилежним поняттю „рівноправність””.⁸

Ряд аспектів національної політики щодо німецького населення розкрито також в працях українських науковців. Конституційні основи національної політики Першої республіки розкрито в монографії Ю.Бисаги, питання концепції етнополітики висвітлено в статті К.Стадник.⁹ Політика щодо судетських німців в 1918-1920 рр., з акцентом на зовнішньополітичних рішеннях чехословацької влади в цьому питанні, докладно аналізується в монографії М.Кірсенка.¹⁰ Серед вітчизняних дослідників також немає